

אריה קיזל. הנרטיב המזרחי החדש בישראל.

תל אביב: רסלינג, 2014. 374 עמודים

גל הדרי*

כלום יכולים האשכנזים לדבר?

הרעיון המארגן של הספר, גם אם אינו מנוסח כך, גורס כי הנרטיב המזרחי החדש מפורר את החברה הישראלית ואת המדינה היהודית. קיזל כותב נגד הכיוון של המחקר הקיים ומתאר בספרו באופן פרובוקטיבי את המאבק הנרטיבי האתני המתחולל בתוככי החברה הישראלית ואת השלכותיו. לטענתו, הקשת הדמוקרטית המזרחית משמשת סוכן שמקדם את הנרטיב הרדיקלי המאיים על מרקמה החברתי ואופייה היהודי של ישראל. הנדבך הראשון של הטיעון מבקש להראות כיצד האידיאולוגיה הפרוגרסיבית, שעומדת בבסיסו של הנרטיב המזרחי החדש, מפרקת את הרעיון הציוני, וכלשון המחבר "האופק של הגישה המזרחית המוצעת הוא הסדר פוליטי שייתכן שיתגלם במדינה אחת ובהכרח יבטל את אופייה היהודי של המדינה ואת בסיסה הציוני" (עמ' 167). בתחילת הספר נעשית הבחנה בין הנרטיב המזרחי החדש ובין ההיסטוריוגרפיה של המאבק המזרחי, ולאחר מכן גם מועלות ביקורות פנימיות וחיזוניות על נרטיב זה. כך או כך, במרכז הדיון עומד הנרטיב המזרחי החדש.

המאבק הנרטיבי שקיזל מתאר הוא חלק מפוליטיקה של זהויות. שיח הזהות מייצר קטגוריות דיכוטומיות של "הם" ו"אנחנו" ומניע מאבקים חברתיים ואתניים. קבוצות בחברה דורשות שחרור מן הדיכוי הפוליטי שלהן. בתהליך זה משתחררים מטענים של שנאה ודה-לגיטימציה הן כלפי הקבוצה המודרת והן כלפי האליטה ההגמונית. האיום של פוליטיקה זו על ההיגיון הלאומי-ליברלי ניכר לאורך כל הספר. לפי ההיגיון הפנימי של פוליטיקת הזהויות, צמיחתה של הזהות האתנית חייבת להיות מקושרת לקולוניאליזם וליצירתו של "האחר" הקולוניאלי. מקורות המאבקים החברתיים ומקורות הפוליטיקה הזאת טמונים בהתפתחותה של התיאוריה הפוסט-קולוניאלית ושל הגישה הפוסט-לאומית. מתוך הספר עולה אזהרה מפני הסכנה שמציבה פוליטיקה זו לא רק ללאומיות, אלא גם להנגשתה של פונדמנטליזציה של הזהות ולתפיסה מהותנית שלה (שנהב, 2001).

כדי להבין את הנרטיב המזרחי החדש, טוען קיזל, יש לראותו כתוצר של המחשבה הפרוגרסיבית, היונקת במיוחד ממעייני האסכולה הפוסט-קולוניאלית בביקורתה על המערב והעצמת ה"אחרים". בניגוד למאבק ההיסטורי בוואדי סאליב ולמאבקם של הפנתרים השחורים, הנרטיב החדש הוא "חלופה נרטיבית ששואפת להחליף את נרטיב-העל הציוני" (עמ' 66-67). ההיסטוריה הישראלית הופכת להיות סיפור בלהות מעורר אימה המוחק לגמרי את הסובייקטיביות של הפלסטינים ובדרך אגב גם את זו של המזרחים. ולפיכך, בהלימה להיגיון זה, יש לנקוט צעדים כמו פתרון המדינה

האחת, שיישומם יוביל הלכה למעשה לפירוקה של ישראל כפי שאנו מכירים אותה כיום. לעומת זאת, ירון אזרחי (2009) מבקר את הניסיון ליישם קטגוריות אלו בהקשר של המזרחים בישראל. במחשבה הפוסט-קולוניאלית והרב-תרבותית בגוון המזרחי שלה, הישראלים, ובמקרה זה האשכנזים, נחשבים גורם זר שגזל את רכושה החוקי של האוכלוסייה הערבית, הפלה והדיר את המזרחים ויצר מדינה בשליטתו ההגמונית המדכאת. ישראל הלבנה היא במהותה שריד של הקולוניאליזם, והפולסטינים והמזרחים הם קורבנותיה. הטקסטים המכוננים בקריאה הפוסט-קולוניאלית של ההיסטוריה נשענים על כתביהם של הוגים כמו פרנץ פאנון, מישל פוקו ואדוארד סעיד. העמדה של סעיד, שנוסחה בשפה המדגישה קורבנות, התקבלה בתשואות בקרב האינטליגנציה הליברלית באירופה ויובאה לישראל על ידי אינטלקטואלים מזרחים.

הקורבנות שסעיד מעלה, המשמשת אחד ממקורות ההשראה של הנרטיב המזרחי החדש, היא הרקע לנדבך השני של תורת הפירוק והפירוד בחברה הישראלית. לפי קיזל, "הנרטיב המזרחי החדש הגיע למלכוד שבו הוא אינו יכול להשלים את המהלך, ולפיכך נותר כחושף סבל ועוולות אך אינו מוביל לשחרור. שלב זה הוא בבחינת דרך ללא מוצא, ובהכרח הוא מוביל לקורבנות, שמכילה יסודות להאשמה תמידית ולשחרור עצמי מאחריות" (עמ' 285). לטעמי, טיעון חוסר האחריות מופנה פעמים רבות מדי כלפי אוכלוסיות מוחלשות בישראל ובמיוחד כלפי מזרחים ותושבי הפריפריה. מקוממת במיוחד היא הצגת היתרונות שבפריפריה, שעשויים להתפרש כלעג לרש: "דווקא בהיותה מחוץ למעגלי המידע והאופנה של המרכז, הפריפריה מאפשרת לתושביה עצמאות, חופש ומקוריות" (עמ' 343).

הביקורת העיקרית של המחבר נסמכת על "קולוניאליזם מהופך", כפי שמציע קרמפף (2004). וכך היא פועלת, לדברי קיזל:

הסובייקט המזרחי הסובל נעשה אוטומטית קורבן, וככזה הקורבן הוא מסמן של אמת ושל צדק מוחלט, שלאחרים אין זכות לחלוק עליהם. עצם הערעור על אודותיהם הוא מעשה בלתי מוסרי בעליל. התוצאה של מצב זה היא שתיקת האשכנזים לנוכח השמצתם כציבור וכיחידים, והעלאת רפש מתמדת בהם בד בבד עם השנאתם. אחד ההישגים של הנרטיב החדש הוא יצירת מרחב של תקינות פוליטית, אשר האשכנזיות מתפקדת בו כמתביישת וכמאושמת, והאשכנזים אף הם פועלים לפי אותם הכללים. (עמ' 320)

הנרטיב המזרחי החדש מחזק את "המסכנות המזרחית". הוא "מכונן כנרטיב של האשמה, אשר מבסס את עצמו על פצעי עבר ועל התבצרות מזרחית שמייצרת גלמודיות" (עמ' 322). במונחים לאקאניים, קיזל מסביר שלנרטיב המזרחי החדש יש אובססיה לגבי אשכנזיות, שהיא האויב הנרטיבי שלו, והנרטיב המזרחי רוצה הן להידמות לו והן להחליפו (עמ' 348).

האשכנזיות הפכה בנרטיב המזרחי החדש לסמל של רוע. אליבא דקיזל, הנרטיב המזרחי החדש פוגע בכלום. מצד אחד הוא מעכב את המזרחים ובמקום לשחררם הוא אחראי על כך שאינם מצליחים לבצע מהלך אמנציפטורי שיגבר על העוולות ועל הסבל שהם חווים. מצד שני, האופן שבו נרטיב זה מכונן כלפי האשכנזים מכתים ציבור שלם וגורם לכך שבמסגרת שיח תקין פוליטית יהיו הם תמיד נשאי האשמה. לכן זוהי למעשה סתימת פיות ודיכוי של האשכנזים דווקא. לא זו אף זו, בפרק התשיעי של הספר קיזל חושף בפנינו מעין "ריאקציה אשכנזית" בעקבות דכאונות של הנרטיב המזרחי הרדיקלי. ריאקציה זו מתבטאת ב"אשכנזיות חדשה" ובחזרה לתרבות היידית על חשבון נרטיב-העל הציוני. כלומר, הנרטיב המזרחי לא רק מדיח לחיסולו של הרעיון הציוני אצל המזרחים, אלא גורם לשחיקתו אפילו בקרב האשכנזים. אל אלה יצטרף השמאל הפוסט-ציוני

האשכנזי, המעמיק את מגמות הקפיטליזם המפורר, שמנכס את הנרטיב המזרחי החדש "אל תוך המסגרת הכללית של הביקורת על הציונות" (עמ' 197).

הבעיה השזורה לכל אורך הספר נוגעת למשבר הייצוג. מי מוסמך לייצג ולדבר בשם המזרחים? האם יש קול אחד בלבד (כץ, 2015), או שמא המאבק בין ההגמון ובין המודרים משתיק את פוליפוניית הקולות של אותם סובייקטים נעדרי ייצוג בשיח? במאבק בין שעתוק הסטטוס-קוו לרצון לחשוף את עוולותיו ולהחליפו נשארים קולות דוממים. ייתכן שבמסגרת מאבקי הכוח על משטר האמת או נגדו, רבים מאבדים את יכולתם לדבר וליצור זהויות היברידיות. האם הדרך לשחרור רומסת בדרכה את כל "האחרים"? קיזל מנסה לחשוף בספרו מציאות עגומה זו, שהנוק בה עולה על התועלת.

אם כן, המסקנה המתבקשת מכל אלה היא כי הנרטיב המזרחי החדש הוא המחסום העיקרי בפני לכידות חברתית ושחרורם של המזרחים מדיכויים, אגב דיכויים של האשכנזים. בעקבות מסקנה זו ראוי לשאול: מה משקלו של הנרטיב הזה במכלול הסיבות לאפליה של מזרחים בישראל? האם מדובר במציאות משפיעה ורחבת היקף או במעגל אינטלקטואלי ללא כל השפעה ממשית? בירור מקורות ההשראה הפוסט-קולוניאליים ובירור האופק הפוליטי שהנרטיב המזרחי החדש מבקש להנכיח תורמים בהחלט למחקר ולא נראה שיש עליהם חולק מצד כזה או אחר. החלק השני של הטיעון, על ה"קולוניאליזם המהופך" אשר מדכא דה-פקטו הן את המזרחים והן את האשכנזים, ראוי לתגובה ביקורתית מתאימה. אכן מתחוללת בישראל מלחמת נרטיבים אתנית, ונראה כי התזה הפרובוקטיבית של הספר עשויה להציתה מחדש גם בשיח האקדמי.

מקורות

אזרחי, י' (2009). השיח הפוסטקולוניאלי הישראלי. קתרסיס: כתב עת לביקורת במדעי הרוח והחברה, 11, 10-21.

כץ, ד' (2015, 21 בפברואר). אתם לא מדברים בשם המזרחים, הארץ. **אוחזר** ב-15 בינואר 2017. קרמפף, א' (2004). אהבת האשכנזי: על שיח קולוניאליסטי מהופך. **עיונים בתקומת ישראל**, 14, 565-587.

שנהב, י' (2001). פתח דבר: זהות בחברה פוסט לאומית. **תיאוריה וביקורת**, 19, 5-16.